Vejrum og Verdenskrigen
- to historier fra 1944-45

”*Der kom en Soldat marcherende hen ad Landevejen. Én to – én to*” -
Nej, det er H.C. Andersen.

Denne *virkelige* soldat, den attenårige Wilhelm Hovenbitzer, kom ikke marcherende, han sneg sig frygtsomt gennem landskabet i det nordvestlige Jylland, helt ubevidst med kurs mod Vejrum, hvor der uden hans vidende befandt sig en hel del tyskere i forvejen.

I 1944-45 var det fredelige Vejrum ikke upåvirket af den tyske besættelse eller krigen i øvrigt. Faktisk var alle børnene I Søndre Skole henvist til at modtage undervisning i missionshuset. Nogle af dem husker det endnu.

Men vi må hellere tage det fra en ende af:

Det grusomme slag om Stalingrad 1942-43 var et vendepunkt for 2. verdenskrig. Efter denne begivenhed gik det generelt tilbage for nazisternes drøm om ’Neuropa’ og for den sags skyld verdensherredømmet. De tyske tropper måtte gennem de næste to år trække sig tilbage fra østfronten, og det hele endte som bekendt i en bunker i det sønderbombede Berlin i april/maj 1945.

Hårdt presset af de sovjetiske styrker gik tyskerne i gang med at evakuere tyske borgere fra Østpreussen. Nogle flygtede selv, bl.a. over Østersøen, andre blev transporteret gennem Polen og Nordtyskland, ikke mindst til Danmark. (Samtidig havde nazisterne travlt med at få tømt mange koncentrationslejre, inden de allierede fra vest nåede frem, men disse fanger gik en grum skæbne i møde, og *de* kom i hvert fald ikke til Danmark).

Ved befrielsen i maj 1945 var der ca. 240.000 tyske flygtninge her i landet, svarende til ca. 5% af befolkningen. De blev af de tyske myndigheder anbragt i ca. 1100 lejre, som blev etableret rundt omkring, også her på egnen. Nævnes kan fx Dragsbæk (Thisted), Gedhus/Grove (Karup), Rom (Lemvig) – og Vejrum. Sidstnævnte, som blev indrettet i Søndre Skole (Tingvej 26), var en af de mindre.

Vejrum Søndre Skole ca. 1950 (Aalborg Luftfoto)

Til Vejrum ankom i august 1944 i alt 44 flygtninge, hvoraf mange var børn. Gennem de følgende måneder kom lidt flere til, således at der var omkring 50, da lejren lukkede et års tid senere.

(I øvrigt boede der allerede i nogle måneder i 1940 et par tyske soldater, som ellers hørte til i Hjerm, og som gik til skydetræning på Sir Lyngbjerg. De var begge lærere).

Søndre Skole – fra landsbyskole til flygtningelejr.

Fra omkring 1935 havde lærer Waaben været skolens leder, og han varetog sammen med frk. Karen Jensen undervisningen i den syvklassede landsbyskole. Såvel hr. og fru Waaben med 3 børn som frk. Jensen og hendes mor boede på skolen, og de beholdt deres boliger, også mens besættelsesmagten rådede over skolen.

På skolen (kendt som Asger Jorns fødehjem) forefandtes:
to lærerboliger, to klasselokaler, en gymnastiksal med redskabsrum, toiletter (privat + skole), brændselsrum (privat + skole), lærerens gris og høns, private haver, også frugthave og drivhus, garage og legeplads/gårdsplads. Gymnastiksalen blev også brugt som møde- og fritidslokale. Lige efter krigen blev der indlagt vand og etableret badeværelser.

Fra klasselokalerne huskes tomands-pultene, kakkelovnen med tørvekassen, den sorte tavle, lærerens kateder på en forhøjning samt en billedfortælling på væggen (Tante Grøn, Tante Brun og Tante Lilla). Nogle husker også drengenes skarnsstreg med at lægge tørv oven på kakkelovnen, så det rigtig kunne ose. Det kunne godt koste et par på hovedet.

Til denne skole ankom som nævnt 44 flygtninge i elendig forfatning. De var forhutlede, mange var syge, hygiejnen var dårlig, og alle havde lus. Overalt på skolen var der en stank af aflusningsmiddel. Flygtningene måtte ikke forlade skolen, som nu var en egentlig flygtningelejr.

En løjtnant havde til opgave sammen med nogle få bevæbnede folk at lede og administrere lejren. Desuden boede der også nogle få andre, vistnok ledende personer. Selv om det nok ikke var verdens morsomste opgave, var det jo en loppetjans i forhold til at blive sendt til fronten. - I slutningen af perioden måtte løjtnanten til lazarettet i Struer for at få amputeret en tå, og mens han var væk, måtte lærer Waaben være lejrchef.

Som nævnt beholdt lærerne, bortset fra et par værelser til ledelsen, deres boliger. Gymnastiksalen var sove- og opholdsrum, mens klasselokalerne blev brugt som lager, kontor m.v. - Vejrum-børnenes undervisning blev forlagt til missionshuset.

Søndre Skole, 10. august 1945, tegnet af en af de tyske flygtninge, Helmut Froese.
Selv om det er svært at gengive i kopi, ses det, at han har tegnet særdeles detaljeret.

Kosten var ikke spændende. Foruden lidt lyst rugbrød måtte flygtningene tage til takke med den 'gullaschkanon', som hver dag ankom fra Struer. Kunne man tigge eller handle sig til lidt hos de helt lokale, var man heldig. Således fandt lærer Waabens søn Anders (f. 1937) ud af at sælge æg fra familiens høns og at gå til købmanden for nogle af beboerne.

I al diskretion hørte lærer Waaben dansk radio fra London. Men da frihedsbudskabet lød om aftenen d. 4. maj 1945, skruede han godt op og åbnede vinduerne. Ligesom danskerne var de tyske flygtninge lykkelige over, at krigen var slut. - De ledende personer blev d. 5. maj hentet til Struer af en halv snes frihedskæmpere og foreløbig interneret i en lejr på Ølbyvej.

I løbet af sommeren tømtes skolen for flygtninge. Nogle af dem kunne rejse direkte til det sønderbombede Tyskland, men mange andre blev fordelt i større lejre i Danmark, fx Oksbøl eller Grove.

Den 15. februar 1949 forlod de sidste flygtninge Danmark.

Lærer Waaben kunne - som nok de fleste lærere på den tid - være ganske håndfast i sin pædagogik, hvilket en del gamle elever vil huske.
Men da familien Waaben skulle flytte fra Vejrum i sommeren 1951, var nogle piger meget kede af det og prøvede forgæves at ændre på beslutningen:

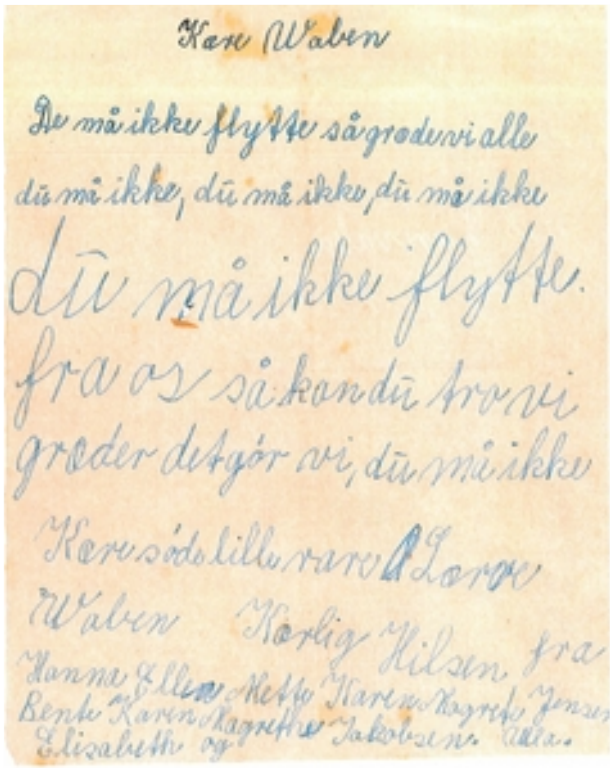
Kære Waben
De må ikke flytte så grøde vi alle
dū må ikke, dū må ikke, dū må ikke
dū må ikke flytte.
fra os så kan dū tro vi
grøder det gør vi, dū må ikke
Kære søde lille rare Lærer
Waben Kærlig Hilsen fra
Hanna Ellen Mette Karen Magrete Jensen
Bente Karen Magrethe Jakobsen. Alla.
Elisabeth og

Bemærk i øvrigt, at retskrivningsreformen af 1948 var slået igennem, også i Vejrum: Pigerne har skam lært det nye bolle-å! Til gengæld har de svært ved det med 'De' og 'du' - men det har nu altid virket noget akavet på landet.

Og nu tilbage til soldaten, som er nævnt i indledningen:

Det følgende bygger især på Wilhelm Hovenbitzers egen beretning, som han har nedskrevet godt 30 år efter. Han kan godt have husket lidt forkert, misforstået noget og evt. dramatiseret eller "pyntet" en smule, ligesom oversættelsen måske kan være upræcis.

- Desuden kan enkelte Vejrumborgere huske lidt om hændelserne, sådan som de i deres meget unge alder opfattede tingene. De voksne dengang har sikkert bestræbt sig på, at børnene skulle vide så lidt som muligt, hvortil kommer, at forskellige mennesker husker forskelligt. - Der er således en vis usikkerhed, hvad angår detaljen.

Ved juletid 1944 nærmede krigen sig sin afslutning, men det vidste jo ikke alle på det tidspunkt. Så besættelsesmagten var stadig særdeles aktiv også i det nordvestlige Jylland. Bl.a. gjaldt det om at sikre vestkysten mod invasion fra England og USA. Men også tilkommende krigsskadede fra især østfronten krævede ressourcer – bl.a. var der også lazaretter i Struer.

I Bedsted i Thy var oprettet en uddannelses-bataljon, hvor de tyske rekrutter kunne forberedes til krigstjeneste. I praksis betød det, at de kunne blive kanonføde ved Østfronten, hvilket de nok ikke gjorde sig forestillinger om.

Hertil ankom attenårige Wilhelm Hovenbitzer d. 24. december 1944. Bataljonen holdt juleaften i missionshuset, hvorefter Wilhelm blev kommanderet direkte på nattevagt. I ugerne efter deltog han i de barske øvelser i det hårde vintervejr. Efter en kort sygemelding med forfrysninger begyndte det hele forfra.

Så gik han sin vej, medbringende våben og ammunition.

Efter at have hutlet sig igennem et par uger blev han fanget og ført tilbage til sin enhed, og efter nogle dage blev han på brutal vis ført til Divisionsdomstolen i Lemvig. Her blev han idømt 1 års fængsel til afsoning efter krigen. Men den straf fik han lov at veksle til front-tjeneste, hvilket han bagefter indså var at underskrive sin egen dødsdom.

Sammen med en korporal tog han med rutebilen til Struer (glemte sit gevær i bagagenettet!) - Nu skulle han i Straffebataljonen trænes til aktiv krigstjeneste, og endnu en omgang hårde øvelser begyndte. Nogle uger gik med hård træning og mangelfuld kost.

Da han en dag så sit snit, stak han af igen. Nu var han for alvor desertør – med overhængende fare for sit liv! I et par uger flakkede han rundt, sov i lader rundt omkring og tiggede sig til lidt mad her og der. Nogle afviste ham, mens andre forbarmede sig over ham – han var jo kun en stor dreng. Men det var også forbundet med livsfare at hjælpe ham.

Her citeres fra Wilhelms egen beretning (Nogle udtryk kan forekomme lidt pudsige; det skyldes oversættelsen) :

”Sådan gik der 14 dage, indtil jeg kom til et sted, der hed Vejrum. Først gik jeg utallige gange rundt om landsbyen, indtil jeg havde set mig omkring og vidste, hvor jeg var. Jeg gik nu forbi et hus, ud til vejen. Meget forsigtigt. Jeg bemærkede, at jeg blev iagttaget af en bonde. Jeg kiggede efter bonden, og han vinkede. Jeg skulle komme hen til ham. Hvad jeg så forsigtigt gjorde.

Bonden havde en hund. Det var et dejligt dyr, og særdeles agtpågivende, men jeg vandt snart dens tillid. Bondens navn var Jens Christian Jensen*, og det forekom mig, at han lignede min egen far. Jeg havde da også straks fattet tillid til ham. Han spurgte mig, om jeg var desertør. Jeg svarede ham, ja, det var jeg. Hos ham var hans kone og søn. Nu sagde han til sin søn: ’Svend*, gå lige ovenpå og hent noget af dit tøj, han kan tage på’. Svend gik op på sit værelse og hentede et par ternede bukser, en kasket og en jakke. Hr. Jensen sagde, at jeg skulle tage uniformen af og tage det civile tøj på. Alle passede på, at jeg ikke blev opdaget. Hunden passede på udenfor, og bonden og hans kone stod ved vinduet. Sønnen passede på til den anden side.

*Bondens navn var rettelig Jens Kristian Jensen (1896-1978). Han boede i Elmelund (Søjbjergvej 10) med sin kone Lucia (1897-1980). Sønnen var Svend Johansen (1924-2005), søn fra Lucias første ægteskab med Mogens Chr. Johansen (1890-1933). Svend var her i marts 1945 knap 21 år. Man kan forestille sig, at han tjente på en gård i sognet og tilfældigvis var hjemme. Mange husker ham senere som en ivrig lokalhistoriker.

Så tog jeg uniformen af og tog det civile tøj på. Da jeg havde klædt mig om, tog bonden min uniform. Jeg gav ham også mit kendingsmærke, og sådan blev jeg igen civilist. Jeg kunne bevæge mig lidt bedre igen. Først fik jeg nu noget mad, for jeg var meget sulten. Jeg var omkring

3 timer hos hr. Jensen og skulle nu til at begive mig på vej. Da jeg ville gå igen, sagde hr. Jensen til sine folk, at de skulle passe på udenfor, så ingen så mig. Alt lykkedes, som chefen havde sagt. Jeg havde pakket en pakke med madvarer og marcherede nu af sted …

Herefter beskriver Wilhelm, hvordan han går ca. 200 m væk for at overnatte i en stor lade på en stor gård. Det kan meget vel have været Provstgaard, men også en af de andre gårde. I hvert fald fremgår det, at han skal over, hvad han kalder ”hovedgaden”, altså Søjbjergvej. Mens han opholder sig der, hører han en bil komme ind på gårdspladsen, og til hans rædsel bliver der spurgt efter en soldat. Efter at bilen er kørt igen, lykkes det ham at falde i søvn. Om morgenen lister han ud og begiver sig tilbage til Elmelund. Ikke nok med, at han møder en dansker, som han siger goddaw til - han passerer også en tysk underofficer. Han bliver ikke antastet - han er jo i civil. Men han er temmelig rystet.

Han fortæller Jens Kr. Jensen, hvad han har oplevet, hvilket får sidstnævnte til at gå i gang, for nu skal de passe endnu bedre på :

”Hvordan er det, hvis jeg graver en grav 300 m bag huset?” Der kunne bestemt ingen finde mig. Vi, bonden og Svend og jeg gravede nu et hul, ca. 1,5 m dybt og ca. 2 m bredt, så jeg magelig kunne ligge der. Det var indrettet således, at ingen kunne opdage det, undtagen hvis jeg blev forrådt. Jeg opholdt mig nu kun i jordhulen. Jeg fik bragt mad om aftenen af bonden og hans søn Svend. Om natten stod jeg op for at få noget frisk luft udenfor …

Gårdejer Svend Johansen, Vejrum, ved det sted, hvor han sammen med sin stedfar gravede jordhulen til den tyske desertør i marts 1945. Gården ses i baggrunden.

Fra Ugeavisen Struer 30/4 1996

Hvor meget og i hvilke tidsrum Wilhelm egentlig opholdt sig i hullet (gravet i et dige), er noget usikkert. Nogle mener, han sov derude om dagen og kom ind og spiste om aftenen. Andre, at han sov derude om natten og kom ind om dagen. Desuden fortæller han, at han efter nogen tid kom sammen med en pige på en gård, hvor han blev godt modtaget, og hvor han overnattede adskillige gange. Lucia formanede ham om at passe ekstra på for ikke at blive opdaget.

Endvidere er der afvigende erindringer om, hvilke Vejrumfolk, der var involveret i hele sagen, og som bidrog med mad, sengetøj, tøj og fodtøj. Således nævnes foruden familien Jensen/Johansen, at såvel Methea og Jens Lehbert i Provstgaardhus (Søjbjergvej 6) som Ida og Laust Mose i Lille Damgaard (Søjbjergvej 9) deltog aktivt. Så folk i nabolaget har sikkert vidst, hvad der foregik. Samtidig har de skullet passe på ikke at delagtiggøre børnene i en livsfarlig viden. På en af nabogårdene var et par frihedskæmpere gået under jorden – endnu en hemmelighed. - I øvrigt var der på et tidspunkt endnu en desertør, men han var mindre heldig – han blev taget.

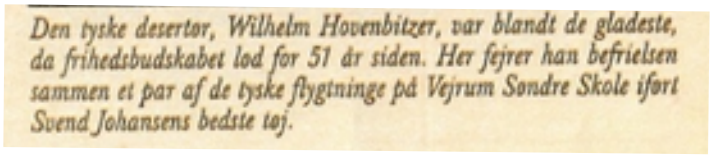

Den tyske desertør, Wilhelm Hovenbitzer, var blandt de gladeste, da frihedsbudskabet lød for 51 år siden. Her fejrer han befrielsen sammen et par af de tyske flygtninge på Vejrum Sondre Skole iført Svend Johansens bedste tøj.

Privatfoto med tekst,
bragt i Ugeavisen Struer 30/4 1996

Med billedet af Wilhelms møde med flygtningene på skolen bindes de to historier sammen...

Befrielsesbudskabet kom som bekendt d. 4. maj om aftenen, og Wilhelm var lige så lykkelig som danskerne. Frihedskæmpere bragte ham til internering sammen med andre tyskere i OT-lejren på Ølbyvej. Faktisk stak han også af herfra, dog kun for at kunne tage afsked med de gode folk i Vejrum, inden turen gik til Tyskland.

Svend Johansens halvbror Søren Stengaard og hans hustru Rita besøgte Wilhelm Hovenbitzer og hans kone og datter i Tyskland omkring 1976. Ved den lejlighed udleverede han sin skriftlige beretning og stillede mere skriftligt materiale i udsigt. Det blev dog ikke til mere.

Kilder:
Wilhelms Hovenbitzers skriftlige beretning,1975 (oversat af Rita Stengaard).
Hugo Hviids artikel i Ugeavisen Struer, 30. april 1996.
Samtaler med bl.a. Anders Waaben, Jytte Maigaard, Ruth Mose, Carsten Mose, A.C. Kattenhøj.

ABM, marts 2018